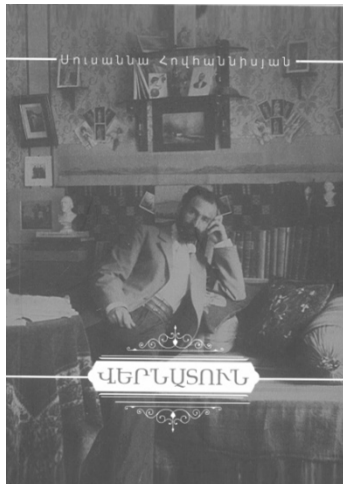

ՍՈՒՄԱՆՆԱ ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ. Վերնատուն, Երևան, “Էդիթ Պրինտ”
հրատ., 2018, էջ 28.*

Բանալի բառեր՝ “Վերնատուն”, Թումանյան, արխիվային փաստաթղթեր,
նամակներ, գրական խմբակ:

Հովհաննես Թումանյանի ծննդյան 150 և “Վերնատան” 120-ամյակի առ-
թիվ արժանի նվեր է մատուցել ճանաչված թումանյանագետ, Մ. Աբեղյանի

անվան գրականության ինստիտուտի առաջատար
գիտաշխատող, բանասիրական գիտությունների
դոկտոր Սուսաննա Հովհաննիսյանը: Մենագրու-
թյունը տպագրվել է Գրականության ինստիտուտի
գիտական խորհրդի որոշմամբ, պատասխանատու
խմբագիր՝ Բ. Գ. Պ. Մ. Ջանփոլադյան:

Աշխատանքն արժեքավոր է ոչ միայն որպես
ճանաչված գրական խմբակի գործունեության նո-
րովի, համակողմանի լուսաբանում՝ փաստական
հարուստ հենքով, հեղինակային հետաքրքիր մեկ-
նաբանություններով ու վերլուծություններով, այլև
արտացոլում է հայ գրականության մեծերի՝ վեր-
նականների անձնական, ընկերային հարաբերությունները, գրական հե-
տաքրքրությունները և ճաշակը, աշխարհընկալման ընդհանրություններն
ու յուրահատկությունները: Միաժամանակ, “Վերնատան” գործունեության
միջոցով Մ. Հովհաննիսյանին հաջողվել է պատկերել XX դարասկզբի գրա-
կան գործընթացները, ի դեմս վերնականների ստեղծագործական ու անձ-
նական տարաբնույթ դժվարությունների՝ ներկայացնել հայ մտավորակա-
նության խնդիրներն ու քաղաքական անբարենպաստ պայմաններում հա-
նուն գրականության, հանուն հայոց հոգեմտավոր զարգացմանն ուղղված
նրանց ազգանվեր գործունեությունը:

““Վերնատան” մասին խոսվել ու գրվել է շատ հաճախ, հիմնականում
Թումանյանի ժամանակակիցների, մասնավորապես վերնականների հուշե-
րում, նամակներում, հոդվածներում” (էջ 5),– գրում է Մ. Հովհաննիսյանը:

* Ընդունվել է տպագրության 15. V. 2019 թ.:

Հիրավի, մեզանում գրական որևէ խմբակի կամ միավորման գործունեություն նմանօրինակ ուշադրության չի արժանացել: Ա. Ինճիկյանը, Լ. Հախվերդյանը, Ավիկ Բսահակյանը, Հ. Ուլուբաբյանը, Ա. Սահիկյանն անդրադարձել են հայոց մշակութային, հոգևոր կյանքում “Վերնատան” ունեցած նշանակությանը, իսկ գրականագետ Ավ. Բսահակյանը, ընդգծելով դրա դերն ու նշանակությունը, անդրադարձել է վերնականներից յուրաքանչյուրին՝ իրավացիորեն առանձնացնելով Թումանյանի մեծ դերակատարումը՝ որպես “Վերնատան” “մարտկոցի”:¹ Գրական խմբակի մասին արժեքավոր հուշեր են գրել ոչ միայն Ավետիք Բսահակյանը, Դ. Դեմիրճյանը, Լ. Շանթը, այլև դրան փոքրիշատե առնչություն ունեցող ժամանակակիցները, Ամենայն հայոց բանաստեղծի կիներն ու դուստրերը:

Մենագրության մեջ ի մի բերելով մինչ այդ արվածն ու ասվածը, հավուր պատշաճի գնահատելով գրական խմբակի գործունեությունն արժևորող յուրաքանչյուր աշխատություն՝ Ս. Հովհաննիսյանը նորահայտ նյութերով, արխիվային փաստաթղթերով (նամակներ, գրություններ, օրագրային գրառումներ, հուշեր) ամբողջացրել է գրական խմբակի դիմանկարը՝ նոր դիտարկումներով հարստացնելով այն: Եվ, բնականաբար, վերնականների առանցքում, որպես կենտրոնաձիգ ուժ, Թումանյանն է, որի “անձնական նկարագիրը, հայ գրողներին համախմբելու ... ունակությունը ծանրակշիռ գործոն է եղել և իր հետքն է թողել նրանցից յուրաքանչյուրի կյանքում մասնավորապես և ազգային գրական ընթացքի վրա՝ ընդհանրապես” (էջ 11):

Ինչպես գրում է Ս. Հովհաննիսյանը, “նշանավոր հնգյակին (Ղազարոս Աղայան, Լևոն Շանթ, Ավետիք Բսահակյան, Դերենիկ Դեմիրճյան, Նիկոլ Աղբալյան) Թումանյանը ինչ-որ մի մաս է տվել իր մարդկային էությունից, տաղանդից ու անձնական հմայքից: Նրանք էլ իրենց հերթին բանաստեղծի ժամանակակիցների հոծ բազմությունից այն քչերն են, ովքեր հաճախ են ուրախություն ու ջերմություն հաղորդել պոետի կյանքին, և նրանց միջև եղած սերն ու նվիրումը եղել են փոխադարձ ու անկեղծ” (էջ 10–11):

Աշխատության առաջին գլխում՝ ““Վերնատան” պատմության համառոտ ակնարկ” հեղինակն անդրադառնում է “Վերնատան” հիմնադրման պատմությանը՝ նշելով. “Վերնատան ստեղծումը յուրօրինակ հավաստումն էր այն իրողության, որ 900-ականներին հայ գրականության զարգացումը որոշակի փուլ էր թևակոխում և Թումանյանի շուրջն էր կենտրոնանում գրական նոր շարժումը” (էջ 21): Վերնականների՝ գրական մեկ ընկերակցության շուրջ համախմբվելը, ըստ գրականագետի, պայմանավորված էր ոչ միայն

¹ Ավ. Բսահակյան. Վերնատան զավակները, Երևան, 2017, էջ 16:

գրական, մշակութային, հասարակական խնդիրների նկատմամբ ունեցած միասնական մոտեցմամբ, այլև հոգևոր ներդաշնակությամբ ու մարդկային համանման որակների առկայությամբ: “Նրանք միասնական էին գրականության դերի ընկալմամբ և հակադիր էին ազգայնական նեղմիտ ըմբռնումներին” (էջ 22), – նշում է Ս. Հովհաննիսյանը:

Մենագրության մեջ “Վերնատան” գրական համալսարան լինելու հանգամանքը բացատրվում է նրանով, որ վերնականները ձգտում էին վերագնահատել նախորդների ժառանգությունը, զարգացնել հայ դասական գրականության ավանդները, փորձում էին բարձրացնել ժողովրդական բանահյուսության դերը: Գրականագետ Ա. Ինճիկյանի՝ “Վերնատանը” քննարկվող սկզբունքային նշանակություն ունեցող հիմնահարցերին Ս. Հովհաննիսյանը հավելում է ևս հինգ ուղղություն՝ գրողի և քննադատության կապի, գրականության տեսության, գրական ու գրողների կազմակերպություն հիմնելու, տարբեր ազգերի պատմության և այլն: Աշխատության մեջ հեղինակը քննության է առնում վերնականների վերաբերմունքը գրական արժեքներին՝ առանձնացնելով նրանցից յուրաքանչյուրի նախասիրությունները, անդրադառնում կազմակերպված գրական դատերին, որին մեծ նշանակություն է տվել Թումանյանն ինքը՝ դիտելով այն որպես “փոխադարձ կապի ու շփման միջոց”: Առաջին բաժնում արժեքավոր է ոչ միայն հայ դասականների գրական ճաշակի, նախասիրությունների, սեփական և միմյանց ստեղծագործությունների նկատմամբ ունեցած վերաբերմունքի լուսաբանումը, այլև կարևորվում է իրար ուղղված անկեղծ ու շիտակ քննադատության առկայությունը, և որտեղ իրենց մեծությամբ, մեծահոգությամբ փայլում են հայ գրականության դասականները: Վերնականներն իրենք էլ իրենց հուշերում, նամակներում բազմիցս կարևորել են “Վերնատանը” տիրող այդ անկեղծ մթնոլորտը, որը ստիպում էր առավել բժախնդիր լինել ամեն տողի, բառի նկատմամբ, միննույն ժամանակ մղում էր ստեղծագործական որոնումների, վերելքների: Այս գլխում արժեքավորը ոչ միայն հայ մեծանուն գրողների՝ գրականության խնդիրների հանդեպ մոտեցումների ու ճաշակի արտացոլումն է, այլև ուրվագծվում են նրանց բացառիկ անշահախնդիր, նախանձելիորեն անկեղծ հարաբերությունները, երբ գրական ամբիցիաներից առավել կարևորվում է ճշմարտությունը և այն բարձրաձայնելու խիզախությունը:

Տասը տարի ընդհատումներով գործող խմբակը մեծ ազդեցություն է ունեցել նրա անդամներից յուրաքանչյուրի կյանքում, թերևս, նաև այն պատճառով, որ գրական ճաշակ ձևավորելուց բացի տվել է ամենակարևորը՝ մարդկային ջերմ, անկեղծ շփում, հոգեկան մտերմության այնպիսի մի պաշար, ո-

րից հետագայում էլ, հազարավոր կիլոմետրերով իրարից բաժանված լինելով, “սնվել” են վերնականները:

Աշխատության երկրորդ գլուխը՝ “Թումանյանը և “Վերնատան” նոր անդամները” անդրադարձ է վերնականների միջանձնային հարաբերություններին, նրանց ընկերական, ոգեղեն կապին: Թումանյան–Աղայան, Թումանյան–Շանթ, Թումանյան–Աղբալյան, Թումանյան–Իսահակյան, Թումանյան–Դեմիրճյան հարաբերությունների պատմությունը ներկայացված է ականատեսի անմիջականությամբ ու գրականագետի անաչառությամբ: Ընդհանրապես Ս. Հովհաննիսյանի մոտեցումը թումանյանական նյութին առանձնահատուկ է: Կարևորելով թեմային առնչվող յուրաքանչյուր փաստ, ասելիքի առանցքը դարձնելով բացառապես տեղի ունեցած իրողությունները, պահպանելով հանդերձ նյութի մատուցման գիտական ոճը՝ գրականագետը գերծ չի մնում գեղարվեստական-հուզական պատումի արտահայտչամիջոցներից, ինչի շնորհիվ դասագրքերից մեզ ծանոթ գրական մեծությունները ձեռք են բերում գեղարվեստական կերպարներին առանձնահատուկ գծեր՝ ներաշխարհի շոայլությամբ, մարդկային թուլություններով, ժամանակաշրջանի կնիքով և ժամանակից վեր լինելու առանձնահատուկ շնորհով: Թերևս նաև սա է մենագրության հատկապես այս գլխի առինքնող ազդեցության պատճառը: Ընթերցողը ստանում է ավելին, քան պարզապես փաստն է, իրողությունը կամ պատմական ու գրական ճշմարտությունը: Նա ձեռք է բերում անմնացորդ նվիրումի, մեծ ու հուզիչ ընկերության դասեր. անհնար է չհիանալ մարդկային այն բարձր, անշահախնդիր, միմյանցով հպարտանալու, միմյանց բարձրացնելու, կարևորելու հատկություններով, որոնց կրողներն էին վերնականները՝ Աղայանը, Իսահակյանը, Շանթը, մյուսները: Եվ այս ամենը հրաշալի մարմնավորում է ստացել Ս. Հովհաննիսյանի գրչի շնորհիվ:

“Վերնատուն” աշխատության հեղինակին հաջողվել է վավերագրական առատ նյութերի միջոցով ոչ միայն ներկայացնել “պատմական անհատների”՝ Թումանյանի ու մյուս վերնականների բազմակողմանիությունը, այլև վերստեղծել նրանց դարաշրջանն ու պատմական միջավայրը, ներկայացնել XX դարասկզբի հայ մեծերի միջանձնային, նեղ ընկերական, երբեմն էլ ընտանեկան կապերը՝ վեր մնալով կենցաղագրությունից ու առօրեականությունից: Առանձնահատկություն, որն էլ ավելի արժեքավոր է դարձնում աշխատանքը:

Փաստենք գրականագետի՝ նյութի մատուցման մի հետաքրքիր առանձնահատկության մասին ևս: Առաջնորդվելով թումանյանական “վատը լավ տեսնելու” սկզբունքով՝ Ս. Հովհաննիսյանը շեշտը նախևառաջ դնում է բա-

նաստեղծի և մյուս վերնականների հարաբերությունների մարդկային լուսավոր, ուսուցողական կողմի վրա՝ չորջանցելով, իհարկե, նրանց միջև երբեմն ծագած թյուրիմացությունները, օբյեկտիվորեն մեկնաբանելով դրանց ներքին հոգեբանական պատճառները: Այս մոտեցումը փոքր-ինչ խախտվում է Թումանյան–Դեմիրճյան հարաբերությունների պատմությունը շարադրելիս. Ս. Հովհաննիսյանը Դ. Դեմիրճյանին նախևառաջ ներկայացնում է իբրև գրականության խորաթափանց տեսաբանի ու քննադատի, ապա անցում կատարում նրանց մարդկային հարաբերություններին, որտեղ Դեմիրճյանը դրսևորվում է բնավ ոչ բարձր հատկանիշներով: Ինչպես նկատել էր Թումանյանը՝ “Դեմիրճյանը մի խարափ շերտ ունի իր մեջ, որ ամեն ինչ փչացնում է”²: Հենց այս “շերտին” էլ անդրադառնում է Ս. Հովհաննիսյանը “Վերնատան” ստվերը՝ ենթադրելով՝ ներկայացնելով փաստեր, որոնք նրբանկատորեն շրջանցել են գրականության այլ պատմաբաններ: Ու թեպետ հետագայում Դեմիրճյանը դարձավ “Թումանյանի ստեղծագործության ամենախորունկ մեկնաբաններից մեկը”³, այնուհանդերձ, “բանաստեղծին որպես մարդ, նույնիսկ ընկեր ու բարեկամ Դեմիրճյանը այնքան էլ լավ չճանաչեց, գուցե այնքան էլ չսիրեց իր մեծ բարեկամին” (էջ 218), – ասելիքն ամփոփում է Ս. Հովհաննիսյանը:

Նկատենք նաև, որ “Հավելված”-ում զետեղված են Թումանյանին հասցեագրված “Վերնատան անդամների նամակներից, ինչպես նաև վերջիններիս մտքերը “Վերնատան” Շեքսպիրի Թումանյանի մասին:

Ցավոք, մենագրությունը զերծ չէ տեխնիկական և համակարգչային բնույթի վրիպումներից, սակայն, համոզված ենք, որ ընթերցողը գրքից կստանա բոլոր հանգամանքներում մարդ մնալու, մերձավորին, ընկերոջը սիրելու, առաքինությամբ հիանալու, ոգեշնչվելու հավերժ օգտակար դասեր:

ԳԱՅԱՆԵ ՀԱԿՈԲՅԱՆ

Բ. գ. թ., դոցենտ, Հյուսիսային համալսարանի դասախոս: Գիտական հետաքրքրությունները՝ կապուտիկյանագիտություն, հանրային կապեր: Հեղինակ է 22 գիտական հոդվածի և 1 ուսումնամեթոդական ձեռնարկի: h.gayane@list.ru

² Ն. Թումանյան. Հուշեր և գրույցներ, Երևան, 1987, էջ 198:

³ □Մեծերը ամենամեծի մասին. Վերնատան անդամները Թումանյանին□, կազմեց և առաջաբանը գրեց Լևոն Հախվերդյանը, Երևան, 2011: